

ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СУЧАСНОЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВАХ

Постановка проблеми. В умовах сучасних перетворень у суспільстві і державі, зміні ціннісних пріоритетів освіти виникає об'єктивна потреба внесення коректив у формування ціннісних орієнтацій сучасної студентської молоді. Розкрити основні психолого-педагогічні умови, компоненти і критерії формування ціннісних орієнтацій студентської молоді.

Одним із важливих теоретико-методологічних завдань дослідження світоглядних орієнтацій сучасної студентської молоді є визначення структурних елементів цього феномена. «Структура світогляду складна й мозаїчна. Вона являє собою «сплав» знань і почуттів, тобто світогляд включає в себе, по-перше, узагальнені уявлення про світ і саму людину, про спрямованість соціально-історичних процесів і подій у світі, про смисл людського життя, історичну долю людства тощо; по-друге, систему переконань, що спираються на почуття, принципи й ідеали щодо світоустрою та світоперетворення» [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз сучасних досліджень показує, що вивченню особливостей формування ціннісних орієнтацій сучасної студентської молоді присвячені дослідження В. Т. Лісовського, Д. А. Леонтєва, С. А. Потапової, В. А. Попова та ін. У дослідженнях Б. Г. Ананьєва, С. Д. Максименко, Ж. О. Омельченко, К. Роджерса, підкреслюється важливість вузівського етапу професійного становлення та духовного розвитку особистості, її ціннісних орієнтацій, установок. Окремі аспекти проблеми психолого-педагогічних умов формування ціннісних орієнтацій особистості розкриваються в дослідженнях В. Г. Леонтєва, Є. Н. Шиянова, С. Л. Рубінштейна, Д. Узнадзе.

Постановка завдання. Метою статті є розкриття проблеми цінностей і ціннісних орієнтацій молоді в сучасних умовах, надзвичайно значущих як у зв'язку зі зростаючими вимогами до формування активної творчої особистості, здатної знайти своє місце в житті, самовизначитися й реалізувати себе, так і у зв'язку з необхідністю визначення духовного потенціалу молодого покоління, чий цінності багато в чому є відображенням цінностей суспільства.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи вітчизняну літературу та сучасні дослідження щодо студентської молоді, можна стверджувати, що вона істотно відрізняється від студентства ХХ ст. за такими характерними ознаками: 1) молодь живе в новій країні, де розвивається демократія, вносяться корективи в цінності й ціннісні орієнтації підростаючого покоління; 2) інформаційне суспільство дає можливість студентам опановувати сучасну інформацію, класифікувати її, усвідомлювати і приймати відповідно до пізнавальних здібностей і професійної підготовки їх як майбутніх фахівців; 3) прагнення студентів до нового, їх оперативне сприйняття, пов'язане з обумовленим віком молоді: легкого до навчання і відкритого до нових знань; 4) потенційна можливість здобувати освіту за кордоном в умовах європейського вектора розвитку вищої професійної школи України. Все це визначає специфіку структури і динаміку розвитку ціннісних орієнтацій сучасного студента.

Більшість дослідників вважають, що період навчання у ВНЗ є найбільш важливим для розвитку продуктивних ціннісних орієнтацій. Це пов'язано з тим, що в цей період здійснюється формування професійної компетентності майбутніх фахівців. Особливістю сучасного навчання студентів у вищих навчальних закладах є та обставина, що вузівське ліберальне і творче середовище створює необхідні умови для їх особистісного зростання і формування вищого, автономного рівня системи ціннісних орієнтацій.

У студентському віці найбільш активно відбувається засвоєння, прийняття (неприйняття) цінностей. Студентська молодь психологічно готова і мотиваційно прагне до переоцінки і прийняття нових цінностей. Вищий рівень в ієрархічній системі цінностей посідають ціннісні орієнтації. Ціннісні орієнтації – це спрямованість особистості на

засвоєння певних цінностей для задоволення своїх потреб. У ціннісних орієнтаціях цінність виконує роль своєрідного орієнтира і відповідного регулятора поведінки й діяльності людини в предметній і соціальній дійсності. Ціннісні орієнтації – складні утворення, які вбирають у себе різні рівні та форми взаємодії громадської й індивідуальної особистості, специфічною формою усвідомлення особистістю навколишнього світу, свого минулого і майбутнього, суттєвості свого власного "Я".

Сучасні дослідження виділяють три основних етапи формування ціннісних орієнтацій: 1) усвідомлення потреб; 2) порівняння потреб із предметами й явищами, які оточують світ і позиції до світу; 3) форсування усвідомленого ставлення до речей, умов і форм задоволення потреб [2].

Таким чином, ціннісні орієнтації, виступаючи одним із центральних особистісних утворень, виражають свідоме ставлення людини до соціальної дійсності і в цій якості визначають широку мотивацію її поведінки й діяльності. Процес засвоєння студентами цінностей життя і їх перетворення в змістовні елементи ціннісних орієнтацій представляється у вигляді трьох взаємопов'язаних етапів:

- на першому етапі відбувається переоцінка цінностей та ідеалів, якими керувалася особа в довузівському періоді;

- на другому етапі засвоєння цінностей здійснюється не тільки шляхом утворення цілісних функціональних одиниць емпірично-представлених, а й комунікативних – через засоби масової інформації, лекційно-практичні заняття, самоосвіту;

- необхідною умовою, основою третього етапу є процес формування ціннісних орієнтацій, виражений в особистих внутрішніх відносинах до об'єктивних умов своєї життєдіяльності.

Формування – це процес розвитку, в якому студент бере на себе відповідальність за максимально повну реалізацію свого потенціалу. Тому в інтерпретації категорії "формування" треба виходити з того, що вона відображає весь спектр цінностей, а також конкретно-історичних детермінацій життєдіяльності індивіда, в яких відбувається процес засвоєння ціннісних орієнтацій. Таким чином, формування ціннісних орієнтацій означає не що інше, як освіта тих необхідних умов, які забезпечують можливість людині свідомо і сумлінно виконувати свій цивільний борг.

До основних компонентів формування ціннісних орієнтацій Є. Н. Шиянов відносить: когнітивний, емоційний, вольовий і конативний [7]. В основу компонентів покладена ідея гуманізації освіти, яка найбільш повно відображає активність особистості студентів в пізнанні, прийнятті цінностей і формуванні ціннісних орієнтацій. У когнітивному компоненті найбільш яскраво проявляється суб'єктивний фактор, який включає особисте ставлення студентів до переоцінки цінностей, подальшому розвитку ціннісних орієнтацій у контексті освіти та самоосвіти, виховання і самовиховання. Важливою умовою в цих процесах є забезпечення позитивної мотивації формування ціннісних орієнтацій. Позитивна мотивація, як психологічний механізм, безпосередньо пов'язана з когнітивним компонентом і створює ніби напружене мотиваційний поле, в межах і під силовим впливом якого детермінує і здійснюється процес розвитку ціннісних орієнтацій студентів. Когнітивний компонент реалізується у взаємозв'язку з емоційним компонентом, який орієнтований на процеси сприйняття, усвідомлення і прийняття особистістю складної системи цінностей. Емоційне переживання може позитивно або негативно впливати на особистість, але ніколи не може бути нейтральним. Емоційний компонент багато в чому залежить від ставлення студента до навколишнього середовища, емоційного переживання в процесі пізнання, усвідомлення і прийняття цінностей. Найвищий рівень переживань студентів відбувається під час переоцінки цінностей, сформованих у вузівському періоді. Вольовий компонент визначає активність особистості як у процесі її навчання і виховання, так і в процесі самовдосконалення [4].

Конативний компонент є важливим показником рівня розвитку ціннісних орієнтацій студентів, які відображаються в їх поведінці, діях і вчинках. Усі компоненти структури

ціннісних орієнтацій тісно взаємопов'язані між собою, так що важко знайти розділові грані. Аналіз змістовної сторони ієрархічної структури ціннісних орієнтацій показує, що вони формуються за певних психолого-педагогічних умов, взаємозв'язку з певними факторами і психологічними механізмами. Термін "фактор" у науковій лексиці розглядається як причина або рушійна сила будь-якого процесу, яка визначає його характер. Психологічні фактори в ряді випадків важко розмежувати з психологічними механізмами процесів особистісної динаміки. Ряд дослідників вважають, що фактори носять більш елементарний характер у порівнянні з психологічними механізмами, які представляють собою складне системне утворення. Слід зазначити, що психологічні механізми відносно стабільні, а чинники (як і умови) – більш динамічні і детерміновані.

У сучасній психологічній науці поняття "механізм" трактується як структурний або процесний, залежно від даного явища. Психологічні механізми визначаються як відображення у психіці об'єктивних чинників, закономірностей людської взаємодії з навколишнім світом [6]. Осмислення і розуміння особистістю необхідності орієнтуватися на систему цінностей, яка є життєво і професійно необхідною, вимагає включення психологічних механізмів інтеріоризації й розуміння. Одними з ключових, на нашу думку, й є психолого-педагогічні умови формування ціннісних орієнтацій студентів. Сучасна дидактика трактує педагогічні умови як сукупність факторів, компонентів навчального процесу, які забезпечують успішність навчання і виховання. В теорії навчання і виховання прийнято розглядати умови як середовище, в якому відбуваються ті чи інші педагогічні процеси. Таким чином, поняття "умова" орієнтоване на створення необхідного поля, яке забезпечує розвиток чого-небудь, а саме: включає як механізми, так і фактори формування ціннісних орієнтацій студентської молоді. Педагогічні умови – це структурна оболонка педагогічних технологій і педагогічних моделей, завдяки яким реалізуються компоненти формування ціннісних орієнтацій. Мета реалізації психолого-педагогічних умов – забезпечення організаційно-педагогічного та психолого-педагогічного супроводу формування ціннісних орієнтацій студентів. Таким чином, психолого-педагогічні умови формування ціннісних орієнтацій студентів – це комплекс умов, компонентів освітнього та виховного процесу, сукупність психологічних механізмів і чинників. Найважливішим фактором формування ціннісних орієнтацій особистості є вміння студентів оцінювати пріоритети в ціннісній сфері. Альтернативний вибір цінностей супроводжується досить сильним психологічним напруженням, навіть у разі "Програвання" варіантів вибору. Безпосередні переживання студентами ціннісної сфери – фактор, який у взаємодії з реальною навколишньою дійсністю наповнює їх ціннісну орієнтацію особистим змістом. Суть цього фактора – осмислення, прийняття самим суб'єктом змісту, форм прояву і загального значення цінності в житті людини.

Серед основних світоглядних проблем сучасної української молоді – її зневіра в здатності демократичних і громадянських цінностей досягти певних цілей, значущих для молодої людини. «Молодь проявляє досить низьку здатність до суспільної самоорганізації, а потенціал соціальної активності в суспільстві порівняно невеликий. Потрібно відмітити, що за період посткомуністичної трансформації частина української молоді прийняла головні демократичні цінності. Але ніколи вона не розглядала їх як реальний інструмент вирішення суспільних потреб» [5].

Іще один фактор, орієнтований на формування ціннісних реалій, пов'язаних із майбутньою професійною діяльністю студентів – це продуктивні цінності, орієнтовані на майбутню професію. Вони є одним із центральних особистісних новоутворень у студентському віці. У цій якості виробничі цінності визначають широку соціальну мотивацію поведінки майбутніх фахівців і впливають на всі сторони їх підготовки до професійної діяльності. Так само перед ВНЗ ставиться і завдання подолання політично-громадянського абсентеїзму, поширеного серед сучасної молоді України, яка «...не занадто переймається політичними подіями, які відбуваються в суспільстві. Отже, вища освіта є

сферою прищеплення високих демократично-громадянських цінностей та світоглядних орієнтацій, що потребує детального філософського, суспільно-політичного аналізу» [2].

Загальна соціокультурна криза, притаманна інформаційному етапу розвитку цивілізації, позначається також на духовних потенціях сучасної молоді, не зважаючи на те, що вона завжди є найактивнішим джерелом соціокультурних змін. «Суспільна свідомість молоді, комплекс її характерів, менталітет у всіх його протиріччях, система основних типів особистості в процесі соціалізації визначаються певною самостійністю, активністю, здатністю до саморозвитку. В умовах сьогодення духовна сфера становлення і розвитку молодого покоління схильна до відчуження, одним з ознак якого виступає криза молоді в духовній сфері» [3]. Духовний вибір особистості є водночас і світоглядним долученням до загальнонаціональних цінностей і сподівань, історії національної і світової культури. «Духовні цінності – це втілення сподівань, прагнень, ідеалів, духу народу, нації, що визначає спрямованість особистісних потреб, бажань, і зумовлює її провідний життєвий вибір».

Важливим виміром духовності є її рефлексійна, самосвідома природа, коли людина сама розуміє необхідність духовного самостановлення. Такі здатності формуються в особистості особливо сприятливо в умовах інтелектуальної, пізнавальної, етичної і естетичної напруги, найсприятливішим середовищем для виникнення якої на сьогодні є саме вища школа. Навчання у ВНЗ сприяє усвідомленню своїх світоглядних і ціннісних пріоритетів, аксіологічному самоусвідомленню, а саме: «духовний світ людської особистості й слід розглядати як певну систему свідомо-психологічних рис, особливостей, що у своїй цілісності виражає міру усвідомлення людиною сутності свого буття, свого місця й призначення в світі, смисл людського життя та смерті, що й знаходять свій прояв у характері ставлення людини до світу в цілому й до себе самої зокрема» [8]. Отже, головним теоретико-методологічним принципом аналізу світоглядних орієнтацій студентської молоді є розуміння необхідності створення в процесі навчально-виховної роботи у ВНЗ такого інтелектуально-ціннісного простору, де якнайповніше могла б самореалізуватися молода людина, що прагне екзистенційно-комунікативної цілісності власної особистості. Ціннісні орієнтації – складові освіти, які вбирають у себе різні рівні та форми взаємодії суспільного та індивідуального в особистості. Психолого-педагогічні умови формування ціннісних орієнтацій студентів – це комплекс педагогічних і психологічних умов, компонентів освітнього процесу, сукупність психологічних механізмів і чинників.

Висновки. Виходячи з основних компонентів формування ціннісних орієнтацій студентської молоді, нами на підставі аналізу наукових досліджень були розроблені критерії рівня сформованості ціннісних орієнтацій: когнітивний (визначення рівня сформованості базових ціннісних орієнтацій, ціннісної свідомості, самосвідомості і самооцінки, створення ідеалів, ціннісних установок), емоційно-оцінний (емоційна оцінка раніше існуючих ціннісних установок і орієнтацій, емоційні переживання при переоцінці цінностей і формуванні нових ціннісних орієнтацій); конативний (усвідомлення і самооцінка своєї поведінки студентом з урахуванням прийнятої ним системи цінностей (ціннісні орієнтації); ціннісно-діяльнісний (професійні цінності та ціннісні орієнтації). У дослідженні були використані: методика Рокича, апробована Д. А. Леонтьєвим [2], що включає термінальні та інструментальні цінності; методика Г. Олпорта і Дж. Гіллеспі («ідея ідеального») [6]. Дані методики добре поєднуються з компонентами і критеріями формування ціннісних орієнтацій студентів. При обробці результатів емпіричного дослідження використовувалися математичні методи: знаходження групових усереднених даних, отриманих за методикою Рокича, коефіцієнт кореляції Спірмена (методика Олпорта).

Огляд основних концептуально-дискурсивних розробок, які існують у сучасній українській та зарубіжній соціально-гуманітарній науці та філософській літературі щодо проблем духовно-практичного самоздійснення молоді людини в середовищі вищої школи, дали змогу підійти до визначення ключового в нашому дослідженні поняття «орієнтації сучасної студентської молоді в психолого-педагогічних умовах». Отже, світогляд орієнтації

сучасної студентської молоді – це систематизований, інтегративний комплекс знань, уявлень, духовно-інтелектуальних та соціокультурних переконань, емоційно-вольових проявів та мотиваційних настанов, які в своїй єдності та цілісності характеризують життєво-стратегічні, духовно-творчі, соціально-політичні, організаційно-реформаційні, духовно-релігійні та інші пріоритети такого прошарку населення країни, який характеризується специфічними віковими (молодість) та освітньо-культурними (навчання у вищій школі) характеристиками, які, в свою чергу, визначають його суспільну активність та значущість для подальшого розвитку соціуму, держави, нації.

Перспективи подальших досліджень. Дослідження проблем світоглядних орієнтацій сучасного українського студентства надзвичайно актуальні та потребують теоретико-методологічного обґрунтування, що сприятиме ефективному впровадженню їх результатів у роботу вищих навчальних закладів із метою духовно-інтелектуального, соціокультурного і емоційно-вольового розвитку молодої людини. Також дається визначення взаємовідношень і взаємовпливів навчально-виховного середовища ВНЗ та аксіологічного контексту молодіжних субкультур, до яких залучається студентська молодь. Саме перетин цих двох сфер життєдіяльності молодої людини створює, на нашу думку, сферу аксіологічної напруженості і світоглядної творчості, що є вагомим чинником формування особистісних потенцій студента, а також вибору його подальших життєтворчих стратегій. Так само перед ВНЗ ставиться і завдання подолання політично-громадянського абсентеїзму, поширеного серед сучасної молоді України, яка «не занадто переймається політичними подіями, які відбуваються в суспільстві».

Список використаних джерел

1. Єфтені Н. М. Ціннісні орієнтації сучасної української молоді / Н. М. Єфтені // Актуальні проблеми політики: зб. наук. пр. – Одеса : Фенікс, 2009. – Вип. 37. – С. 292–296.
2. Леонтьєв В. Г. Психологічні механізми мотивації / В. Г. Леонтьєв. – К. : Вид-во НГПШ, 1992. – 216 с.
3. Маковецький А. М. Ціннісні орієнтації української молоді та їхня трансформація: досвід соціологічного аналізу / А. М. Маковецький // Вісник Львівського ун-ту. Серія соціологічна. – Львів, 2008. – Вип. 2. – С. 330–337.
4. Омельченко Ж. О. Формирование общечеловеческих ценностей как цели воспитания в работах известных / Ж. О. Омельченко // Педагогіка и психологія. – 1996. – № 3. – С. 188–193.
5. Олпорт Г. Становлення особистості: Вибрані праці / Г. Олпорт; пер. з англ. Л. В. Трубіцин, Д. А. Леонтьєва. – М. : Сенс, 2002.
6. Сорокіна Н. Д. Изменения в образовании и динамика жизненных стратегий студента / Н. Д. Сорокіна // СОЦИС. – 2003. – № 10. – С. 55–60.
7. Шиянов Є. Н. Психологія і педагогіка розвитку особистості / ред. Є. Н. Шиянов. – М. : Іпекса, 2002. – 568 с.
8. Ядов В. А. Саморегуляція і прогнозування соціальної поведінки особистості / В. А. Ядов. – Л., 2001. – 324 с.

Жулінська О. В.

Формування ціннісних орієнтацій сучасної студентської молоді в психолого-педагогічних умовах

Розглянуто психолого-педагогічні умови, чинники, психологічні механізми та компоненти формування ціннісних орієнтацій сучасної студентської молоді, критерії рівня розвитку ціннісних орієнтацій студентів.

Ключові слова: цінності, ціннісні орієнтації молоді, комплекс, педагогічні умови, психологічні умови, компоненти освітнього процесу, сукупність психологічних механізмів і чинників.

Жулинская О. В.

Формирование ценностных ориентаций современной студенческой молодежи в психолого-педагогических условиях

Рассмотрены психолого-педагогические условия, факторы, психологические механизмы и компоненты формирования ценностных ориентаций современной студенческой молодежи, критерии уровня развития ценностных ориентаций.

Ключевые слова: ценности, ценностные ориентации молодежи, комплекс, педагогические условия, психологические условия, компоненты образовательного процесса, совокупность психологических механизмов и факторы.

O. Zhulins'ka

Forming Value Orientation of Modern Student Youth in Psychological Pedagogical Conditions

The article examines psychological and pedagogical conditions, factors, psychological mechanisms and components of forming value orientations of modern student youth, criteria of the development level of value orientations.

Key words: values, youth value orientations, complex, pedagogical conditions, psychological conditions, components of the educational process, a set of psychological mechanisms and factors.

Стаття надійшла до редакції 20.12.2011 р.